

СТИЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ НА ЗАНЯТТЯХ З МОВИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Лінгвостилістичне вивчення художнього тексту - одна з ефективних форм роботи вчителя на заняттях з мови у початковій школі. Звернення до художніх творів, їх повільне читання дозволяє поглибити знання учнів, створює цільне, синтезоване сприймання тексту, допомагає розвитку мовлення.

Лінгвостилістичний підхід до вивчення літературних творів аналізували у своїх працях ще Л.В.Щерба, В.В.Виноградов, О.М.Пешковський, М.М.Шанський та інші. Але, на жаль, деякі питання практичного тлумачення тексту ще недостатньо висвітлені і чекають своїх дослідників. “Для того, щоб правильно сприймати художній твір, – відзначає М.М.Шанський, – треба навчити учнів перш за все розуміти його, тільки це може допомогти потім в аналізі твору”. Таке розуміння художнього тексту, який передає інформацію мовними засобами, і дає нам лінгвостилістичний аналіз.

Текст, як відомо, розглядається з точки зору літературознавчої, стилістичної і лінгвістичної. Мета літературознавчого аналізу - розгляд тексту як факту історії суспільної думки, стилістичного - вивчення індивідуально-авторських прийомів щодо мовних засобів, лінгвістичного - пояснення мовних факторів в їх значенні і використанні. Лінгвістичний аналіз - основа для літературознавчого і стилістичного вивчення. Тільки після цього аналізу можна переходити до розгляду ідейного змісту і художніх особливостей літературного тексту як історично-філологічної єдності. У процесі лінгвістичного аналізу вчитель звертає увагу на лексичну і фразеологічну спрямованість тексту, пояснює значення незрозумілих, незнайомих учням слів, основні слова тексту, окремі граматичні його особливості. Тобто предмет цього аналізу - мовний матеріал тексту. Стилістичний розбір тексту дає змогу побачити,

як саме автор використовує лінгвістичні засоби для вираження змісту тексту.

Ці два типи аналізу є синтезом складових частин для розгляду тексту як синтаксичної одиниці.

Художні тексти створюють велику можливість для роботи з стилістичного синтаксису. Мовлення учнів початкових класів не настільки розвинене, щоб вони вільно оперували конструкціями різних типів для спілкування. Мовлення на цьому етапі досить одноманітне щодо синтаксичних конструкцій, мало емоційне, учні, як правило, спілкуються за допомогою двоскладних особових речень, мало і недоречно використовують питальні і окличні речення, роблять багато помилок при вираженні у неспрямій формі змісту монологічного і діалогічного мовлення. Вже перші кроки вчителя у роботі з стилістичного синтаксису позитивно впливають на розвиток мови і мовлення учнів, підвищують їх точність і виразність. Роботу над підвищенням культури мовлення, над відпрацюванням такого мовлення, яке б відповідало всім вимогам стилістики, вчитель початкових класів повинен вести постійно, на кожному занятті з мови, читання.

Щодо конкретних прикладів цієї роботи можна зупинитися, по-перше, на розгляді стилістичної ролі речень за метою висловлення (розповідних, питальних, спонукальних) і за інтонацією (неокличних і окличних). Мета цієї роботи - розкрити перед учнями виразні можливості даних типів речень, навчити їх використовувати ці речення у своєму мовленні для посилення емоційності і виразності висловлення.

Як відомо, найбільш нейтральні у стилістичному плані розповідні речення. Вони використовуються у різних мовних сферах, тому що основне їх призначення - інформація ствердження або заперечення. Питальні речення у цілому експресивні і мають забарвлення розмовного мовлення. Спонукальні речення мають своєрідне стилістичне забарвлення.

Вчитель розповідає про різні за метою висловлення і інтонацією типи речень, про їх граматичні і пунктуаційні особливості. І розповідні, і питальні, і спонукальні речення, які за інтонацією можуть бути і неокличними, і окличними, вживаються для того, щоб передавати почуття, настрої людини і тому найчастіше вони використовуються при описах стану природи, у ліричних відступах тощо. Наприклад: *Мова - втілення думки. Любімо її, вивчаймо її, розвиваймо її!* (М.Рильський). *Прокидаюся на березі Десни під дубом. Сонце високо, косарі далеко, коси дзвенять, коні пасуться. Пахне в'ялою травою, квітами. А на Десні краса!* (О.Довженко). *Спи, мій малесенький, спи, мій синок... Я розкажу тобі безліч казок!* (О.Олесь). *І де взялися ці хвилі сніжно-білі, хто дивно так навчив їх грати і шуміть?* (О.Олесь). *Бігають зайчики, мерзнуть, тремтять, затишок хочуть собі відшукать* (О.Олесь). *Знову, ластівочко-серце, ти вернулась, знов звила в нас під хатою кубельце* (П.Грабовський). *Пишається калинонька, явір молодіє, а кругом їх верболози й лози зеленіють* (Т.Шевченко).

Учні самі можуть зробити висновок, який саме настрої передають ці типи речень. Чому текст справляє саме таке враження? Для чого це робиться автором?

Після спостережень за різними типами речень учням можна запропонувати виконати самостійну роботу під час уроку або у домашньому завданні: а) написати листа (рідним, друзям), використовуючи різні за метою висловлення і інтонацією типи речень. б) написати маленський твір-роздум, в якому були б використані описи стану природи (наприклад, "Зимовий день", "Осінь" тощо).

По-друге, доцільно розглянути стилістичні особливості однорідних членів речення. Стилiстичнi функцiї однорiдних членiв речення зводяться в основному до детального опису деяких явищ природи, дiйсностi, опису зовнiшньої або внутрiшньої характеристики особи, посиленню експресивностi i емоцiйностi.

Аналіз речень з однорідними членами дає можливість звернути увагу на інтонаційні, синтаксичні, пунктуаційні їх характеристики, надає змогу учням пізнати необхідність вживання цих конструкцій для оволодіння ними як мовним засобом. Особливу увагу вчитель звертає на те, що вживання однорідних членів речення сприяє розвитку усного і писемного мовлення. Речення з однорідними членами часто емоційно забарвлені, виразні, лексично наповнені. Вони широко використовуються у художньому мовленні, менше - у розмовному стилі. За

допомогою їх своєрідної інтонації створюється музичність фрази і тексту у цілому. Наприклад: *Синь гаїв, поля світання, пісня солов'їна, ніжний шепіт і зітхання - моя Україна* (В.Сосюра). *Багряний лист, пожовклі трави - мелодій осені краса* (В.Сосюра). *Вже пролітають сірі гуси на тихі води Білорусі: понад Дніпром, понад ярами, над березневими степами* (М.Нагнибіда). *Завтра зрана вийду до криниці, непочатої води нап'юся, уклонюся, як сестрі, зірниці, сонцеві, як братові, вклонюся* (І.Вирган). *Березу, вільху і ліщину, дубів могутність величаву і навіть тихий верболіз - любий я ліс* (П.Воронько). *Любов'ю трударів і радістю земною, і сонцем, що всміхалося, весною, і щастям наших неповторних діб - духмяно пахне хліб* (П.Воронько). *У весни душа весела, і невтомна, і завзята* (П.Сингаївський).

Робляться висновки, що стилістична забарвленість тексту за допомогою однорідних членів дає змогу скласти певну уяву про людину, що їх вживає, її характер, будову думок тощо.

Особлива увага звертається на однорідні члени речення, які з'єднуються між собою за допомогою сполучників, аналізується інтонаційний малюнок тексту, його пунктуаційна характеристика.

Види робіт можуть бути усними, письмовими, учні, наприклад, можуть виправити помилки один одного при аналізі творів - міркувань, або при взаємодиктанті, або після інших видів завдань, які може запропонувати вчитель.

Таким чином, при використанні окремих видів стилістичної роботи у процесі аналізу тексту на заняттях з мови у початковій школі вчитель реалізує основне практичне завдання - підвищити мовну культуру учнів, розширити їх словниковий запас, зробити їх мовлення більш виразним і емоційним.

Подальша розробка та широке втілення у практику лінгвостилістичного тлумачення художнього тексту – один з прийомів і шляхів філологічного вивчення української мови та літератури, одне з перспективних напрямлень практичного та наукового дослідження лінгвістики тексту.